

Aeneas – aneb cena za vítězství

(Vergilius, Aeneis I 33: *tantae molis erat Romanam condere gentem*) **TAB 1**

V úvodu si můžeme krátce připomenout životní data Publia Vergilia Marona, **TAB. 2+3** nejvýznamnějšího epického básníka nejen Augustovy doby, ale římské literatury vůbec. Z titulu přednášky plyne, že řeč bude jen o jednom z Vergiliových děl, a to o Aeneidě. V několika zastaveních na Aeneově osudové cestě se pokusíme ukázat, jak se Vergiliově podařilo uskutečnit originální plán výstavby svého eposu.

Když si vybavíme základní body dějové osnovy tohoto eposu, mohlo by se zdát, že to není nic tak závažného. Ani bychom z takového „stručného obsahu“ nemohli pochopit, proč se Aeneida velmi brzy po uveřejnění stala národním eposem, dostala se do římských škol a na dlouhé věky se stala obdivovaným dílem a nepřekonatelným vzorem.

Podívejme se tedy nejprve, jak struktura Aeneidy odpovídá Vergiliovu tvůrčímu záměru, a jak tomu odpovídá výstavba postavy hlavního hrdiny, Aenea. Proč byl Aeneas štvaneč osudu? Jaké překážky mu stály v cestě, kdo mu je nastražil? Jak se stavěl ke svému osudovému poslání, kdy a do jaké míry se tento vztah změnil? Kdy nastal rozhodující „obrat k lepšímu“? Aeneas je propojen se všemi rovinami díla, se všemi událostmi a postavami, ať už lidskými nebo božskými, a díky tomu se Vergiliově podařilo propojit legendární historii Říma s jeho současností i budoucí slávou.

Pokusíme se ukázat to na několika epizodách. **TAB.4**

Ještě pře pár desítkami let se Aeneida vykládala jako snaha římského autora **napodobit homérské eposy**, což bylo doloženo tím, že první polovina Aeneidy odpovídá svým charakterem Odyssei, druhá polovina Iliadě. O tom celkem není sporu. Otázka je, zda by to mohlo stačit k tomu, aby se Aeneida stala tak mimořádným dílem, a to jak z hlediska římské literatury, tak i z hlediska jejího dalšího působení v literatuře evropské. S jistotou můžeme předpokládat, že si Vergilius kladl vyšší cíle než Homéra napodobovat. **On chtěl s Homérem soutěžit**, jak to odpovídalo úrovni tehdejší římské literatury Vergilius už to dostatečně prokázal v přecházejících dvou básnických dílech, v Bukolikách a v Georgikách. Ani jedno z těchto děl není nápodoba. K Aeneidě Vergilius přistoupil jako k soutěži s Homérem, ale také se svým nejvýznamnějším římským předchůdcem, velmi ctěným „zakladatelem“ římské literatury Quintem Enniem (239-169), autorem eposu Annales – Letopisy.

Podíváme-li se na **kompozici Aeneidy** blíže, **TAB. 5** - zjistíme, že Vergilius zachovává tradiční epické postupy a prvky: děj probíhá ve dvou navzájem velmi těsně propojených pásmech (fikčních světech), ve světě bohů a světě lidí; nacházíme také tradiční, homérské kompozičními prvky – *concilium deorum*, bouře, pohřební hry, katabazi, katalog, popis zbroje. Vergilius však s nimi pracuje jinak.

Výstavba postavy hlavního hrdiny neprobíhá shodně s „homérským dělením“, ačkoli paralely tu jsou – např. právě v těch zmíněných homérských scénách.

Na začátku, v první knize a dokonce v prvních verších se čtenář/posluchač doví, že Aeneas byl hnán osudem – *fato profugus*. A dovíme se také proč – byl jednou z obětí pádu Tróje, ale přežil a vydal se na cestu, aby našel nový domov nejen pro sebe, ale i pro své přátele. Proč byla ta cesta tak komplikovaná? I to je řečeno hned na počátku – kdyby se Aeneovi podařilo vybudovat nový domov, byla by to nová Trója, ale to se nemělo stát, protože si to nepřála hrdá královna bohů – Juno. **PROČ.** Jednak byla velmi uctívána v Kartágu, tam měla složenu svou zbroj a svůj válečný vůz, znala také proroctví, podle něhož Kartágu hrozí zkáza od lidu, který bude vládnout světu, jak to určil osud, jednak byla uražena výsledkem Paridova soudu: **TAB. 6**

manet alta mente repostum // iudicium Paridis spraeetaeque iniuria formae - **ten osten tkvěl hluboko v jejím srdci: (byl to) Paridův soud a nespravedlivá potupa její krásy.** (I 26n.)

Už v úvodním verších je položen základ pro pochopení hlubokého nepřátelství Kartága a Říma.

Proto byla Aeneova cesta tak dlouhá a nebezpečná, proto bylo tak velice obtížné založit novou říši, založit římský národ, jak o tom vypovídá poslední verš úvodní části (I 33): **TAB. 7**

Tantae molis erat Romanam condere gentem. –

Tak velký/obrovský úkol to byl založit římský národ.

Aeneas nikdy neměl dosáhnout svého cíle a Juno se velmi snažila, aby se tak stalo. **Rozpoutala bouři**, ve které Aeneas téměř zahynul, přišel o mnoho lodí, téměř si zoufal. Téměř ale znamená, že nezahynul, nezoufal si. Naopak. Bouře pominula a Aeneas začal plnit svou vůdcovskou roli. Postaral se jako otec o své lidi. Juno tento zápas prohrála. A opět se můžeme ptát proč, jak se to stalo: dopadlo to tak proto, že Aeneova matka, půvabná Venuše, navštívila vládce bohů i lidí, svého otce Jupitera a dožadovala se splnění slibu, že Aeneas najde nový domov a založí říši. To Jupiter potvrdil. Je to kouzelná scéna a důležitá. Poprvé v Aeneidě se v dlouhém proroctví mluví o založení římské říše, a to z božského rozhodnutí (I 257nn.):

Odlož strach, má dcero, je nezměněn potomstva tvého
Osud, ty užijíš město a pevné lavinské hradby,
Které ti slíbeny jsou – pak vznesíš k nebeským hvězdám
Aenea, chrabrého reka

(on) povede velkou válku a divoký italský národ
Zdrtí, postaví hradby a vydá zákony lidu.

...

Romulus převezme národ ... a trojský lid ... Římany nazve. ...
(a jim) nemíním klást žádné hranice na zemi ani hranice času

Imperium sine fine dedi – dal jsem jim říši, která nemá hranic – I 279 – **TAB. 8**

Jupiter slibuje, že se nakonec i Juno usmíří a bude chránit Římany, ***rerum dominos gentemque togatam*** – vládce světa, občany v togách.

Zatím se to však nestalo a bohyně Juno využila další možnosti – zdržet Aenea v Kartágu, kam se také po prvních strastech plavby dostaly jeho lodě. Tady se Aeneův postup poněkud zastavil. Dlouho Vergilius nechává Aenea prodlévat – obdivuje město, vypráví o bojích a o pádu Tróje, prožije se milostný vztah s Didonou. Bohové mu však připomenou jeho osudové poslání a Aeneas se přece jen vydá na další cestu. **TAB.9** Didonu neopouští z vlastní vůle, to je tak určeno bohy a osudem. Je doslova vyburcován, když Mercurius vyřizuje Jupiterův vzkaz (IV 237): NAVIGET ! – haec summa est.

Aeneas je zděšen přísným vzkazem, ale nezbývá než překonat náklonnost k Didoně, plnit svůj úkol. Je to tragický příběh, ale je to zlom na Aeneově cestě. Je to také **konec IV knihy**.

Nemůžeme se zastavovat u všech zajímavých událostí, které Vergilius nabízí, ale musíme se zastavit u toho, co je z hlediska výstavby postavy velmi zásadní. V páté knize Aeneas vystrojí pohřební hry k památce svého otce Anchísa a tím se znovu hlásí k svému poslání. – Teď je nutné, aby se už nadále rozhodoval zcela sám, aby byl zcela dospělý. To se děje „zkouškou dospělosti“, obřadem – sestupem do podsvětí. **- TAB. 10** Není to však ve Vergiliově podání jen nějaká povinná tradiční epická výplň, hlavně to není pouze nápodoba homérské scény. Jako na jiných místech i tento topos má svou funkci – při setkání a vlastně při posledním rozloučení s otcem se Aeneas dovídá nikoli o minulosti, ale o budoucnosti – setkává se s dušemi těch nejlepších, kterým je umožněno, aby opět vystoupili na svět. Tady se kříží dva světy: fikční svět hrdiny eposu a reálný svět čtenářů, tehdejších Římanů – očima hrdiny a zakladatele, praotce, který se dívá na své potomky, se oni, tehdejší Římané dívají na své slavné předky i současníky. Zároveň se dovídají o svém světovládném poslání (VIII 847, resp. 851: **TAB. 11**

Excudent alii spirantia mollius aera
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus,
orabunt causas melius, caelique meatus
describent radio, et surgentia sidera dicent:

**tu regere imperio populos, Romane, memento,
hae tibi erunt artes – pacisque imponere morem,
Parcere subiectis et debellare superbos.**

A to jsme na konci VI knihy. Homérský předěl je více než patrný. A Vergilius se tímto originálním způsobem vyrovnal jednak s Homérem, jednak se mu podařilo spojit pásmo minulých, legendárních a mytologických událostí a tehdejší současností. Prostředníkem tohoto velmi důležitého sdělení je Aeneas.

Jak ale děj pokračuje dál. Juno se nevzdává a pro Aeneu to znamená, že když se mu konečně podařilo dostat se do Itálie, nemá ještě zdaleka vyhráno. Musí podstoupit mnoho nebezpečných bojů s odhodlanými protivníky, především s Turnem. Aeneův spojenec král Latinus má v úmyslu se zachovat podle staré věštby a slibuje Aeneovi ruku své dcery Lavinie, ale ta už byla zasnoubena Turnovi. Juno proto požádá o pomoc Allektó, jednu z Lític – Furií, aby proti Aeneovi poštvála jednak královnu Amatu, Laviniiinu matku, jednak Turna. Bude nutné

nalézt spojence. Aeneas má spojence mezi lidmi i mezi bohy. Na samém konci VII knihy (783nn.) je popsán Turnus, chystající se k boji – skvělý, mužný zjev a skvělá zbroj: Popsána je přilbice – na ní je Chimaira, z tlamy jí šlehá oheň; na štítu jsou mytologické výjevy – Ío, Argos.

Je to kontrast k následujícím scénám z VIII knihy, kde je popsána Aeneova zbroj. – TAB. 12+13

Matka Venuše mu zajistí úžasnou zbroj zhotovenou božským kovářem Vulkánem. Nejdůležitější součástí zbroje je štít. Opět je to pro Vergilia setkání s Homérem a Achilleovou zbrojí, v níž štít také hraje důležitou roli. Ale Vergilius Homéra překonává, právě tak jako v líčení katabaze – sestupu do podsvětí. Aeneovým očima si čtenář prohlíží štít – co na něm vidí? Na okrajích štítu jsou zachyceny významné události římských dějin a jejich aktéři – vlčice s dvojčaty, Sabínky, Porsenna, boje s Gally, Cato, jako odstašující příklad Catilina. Centrální místo zaujímá popis tehdy nejslavnějšího vítězství, bitvy u Aktia, a ten, kdo se o toto vítězství zasloužil – Augustus: (VIII 675nn.): **TAB. 14**

Kovem pobité loďstvo je uprostřed: aktijskou bitvu
viděti je; zříš Leukátský mys, kol kterého bouří
I zápasu hotové loďstvo a zlatem se peřeje lesknou.
**Zde je Augustus Caesar a Italy do boje vede,
S ním je národ i senát i penáti, velcí ti bozi.
Vysoko na zádi stojí, dvě zářících ohňů mu sálá
Ze skrání, otcovská hvězda mu svítí navrchu přilby.**

Na straně Augusta stojí veškerá římská moc – národ i senát i penáti. Navíc má na své straně i svého otce. V závěru popisu jsou vylíčeny i Augustovy triumfy. V tomto popisu překonává Vergilius veškerá očekávání, vědomě překračuje možnosti pouhého popisu u recipienta vede přímo do středu událostí a dává mu příležitost si oslavu prožít: Potlesk v ulicích hřmí, zní jásot i zábavy lidu. Z hlediska výstavby postavy Aenea je ještě důležitější úplný závěr:

Nad tím, co na štítě bůh byl zhotovil, matčiným darem,
Žasne, ač obsah nezná, však přece jej obrazy těší –
Pozvedá na své plece i osudy vnuků i slávu.

TAB. 15

To je rozhodující moment ve vývoji Aenea. Tady už je skutečně odhodlaným hrdinou, bojovníkem za své potomstvo, za novou říši. Tady také, i když tomu nerozumí, nechápe to, bere na sebe zodpovědnost. Podobně jako v VI. knize se zde Vergiliovi podařilo spojit pradávnu minulost se současností, dokonce přímo s Augustem. Nejde tu už jen o slova, o líčení výjevů, které jsou na štítě. Recipient je vtažen do nejvýznamnější události – bitvy u Aktia a jejich důsledků – Augustova míru.

V VIII knize je ještě jedna událost, která podstatně ovlivní další průběh dějů. - Král Euander Aeneovi svěří svého syna Pallanta. Pallas ale v X knize padne v boji s Turnem, v XI knize mu Aeneas vypraví velkolepý pohřební průvod. Jedinou Aeneovou starostí je potom najít Turna a splatit tuto smrt jeho smrtí. Děj vstupuje do poslední, závěrečné části. Motiv závěrečného souboje Aenea s Turnem je motivován již od VIII knihy a tento motiv se táhne až do samého

konce, kdy Aeneas Turna skutečně porazí. Aeneovo vítězství bylo ovšem i dílem Osudu, neboť těsně před tímto posledním bojem se odehraje důležitá epizoda (*concilium deorum*)

„Všemocný král Olympu“ promluví s Junonou a přesvědčí ji, že Aenea již „osud k nebi zdvíná a že není nadále možné boje protahovat, že se má smířit s tím, že Aeneas založí slavnou říši. Juno ustoupí a dostane slib, že její přání budou splněna (Latinové nezmění své jméno, jazyk ani zvyky) – „žádný pak lidský národ tě nebude uctívat více“. **TAB. 16 + 17** Splní se to, co předpověděl Jupiter v X.knize – *fata viam invenient* – Osud najde si směr (113).

Podíváme-li se nyní na strukturu Aeneidy, zjistíme, že homérská struktura: **TAB. 18**
1-6 + 7-12

je díky důmyslné výstavbě postavy hlavního hrdiny překryta originální Vergiliovou strukturou :
1-4 + 5-8 + 9-12, protože právě závěry čtvrté, osmé a dvanácté knihy tvoří opěrné body ve vývoji této postavy.

Tak se stalo, že Vergilius dal Římanům dlouho očekávaný národní epos. V soutěži s předchůdci nešlo jen o to vyprávět lépe, ale vyprávět jinak. Bloudění Aeneovo není jen blouděním a hledáním starého domova jako v Odyssei. Je to hledání nového začátku, a to začátku velmi slibného. A jestliže Iliada končí pohřební hostinou za padlého Patrokla, Aeneida končí vítězstvím, které předznamenává již před tím předpovídanou slavnou budoucnost mocného Říma.

A ještě ´drobný dovětek. Jistý M. Fabius Ululitremulus měl valchářství v Pompejích. Na zdi u jeho krámků byl mezi jinými i tento nápis: ***Fullones ululamque cano, non arma virumque.*** (O sově a valchářích zpívám, ne o zbraních a muži). Tenhle vtíp na účet Fabia, pravděpodobně parodické využití Vergiliova verše, je zároveň dokladem o tom, jak hluboko pronikla Vergiliova Aeneida do vědomí Římanů. **TAB. 19**

Budete-li s Aeneem putovat, prožijete-li jeho osudovou cestu tak, že se zároveň s ním budete připravovat, strachovat, rozhodovat, vstupovat do těch nejriskantnějších situací, nebo když budete Aeneovy osudy prožívat spolu s autorem a hledat jeho tvůrčí, básnické dobrodružství, můžete v obou případech získat mnoho zážitků, objevovat úskalí cesty a radovat se z vítězství hrdiny, ať už to bude Aeneas nebo vypravěč - Vergilius. Pokud se Vám to podaří, bude i pro vás Aeneidou tou knihou knih.